

วิทยาลัย

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism)

อัมพพร อรรถาภิต

ผู้อำนวยการกองอนุรักษ์ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

บทนำ

ในสังคมโลกปัจจุบัน ความเจริญเติบโต และการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เกิดจากกระแสการพัฒนาหลักๆ ได้แก่ กระแสของโลกาภิวัตน์ ซึ่งเป็นกระแสที่สะท้อนถึงการเติบโตที่ขยายตัวออกอย่างรวดเร็วของการค้าและการแข่งขันกันระหว่างประเทศและกระแสของความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีด้านต่างๆ อย่างเข้มข้น เช่น การสื่อสารคมนาคม สารสนเทศ ชีวศาสตร์ ฯลฯ ซึ่งผลของการเปลี่ยนแปลงจากกระแสหลักทั้ง 2 นั้น มีผลกระทบทั้งในแง่บวกและลบต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ซึ่งถือเป็นอุตสาหกรรมที่ทำรายได้หลักให้กับประเทศ ดังนั้นตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา จึงได้มีการศึกษา ค้นคว้า วิจัย เพื่อสนับสนุนการพัฒนาการท่องเที่ยวของประเทศไปสู่เป้าหมายสูงสุด คือ การพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน (Sustainable Tourism Development)

“การท่องเที่ยวช่วยกระตุ้นเศรษฐกิจ ช่วยชุมชนชีวิตสิ่งแวดล้อม แต่ถ้าเราไม่มีคนที่มีความรู้ความเข้าใจในการจัดการทรัพยากรและธุรกิจทั้งในเชิงวิทยาศาสตร์และศิลปศาสตร์ อุตสาหกรรมท่องเที่ยวของเราก็เป็นได้แค่ขายบริการ และขายทรัพยากร จนกระทั่งมันหมดไปเท่านั้นเอง” (กราเดช พยัณวิเชียร 2543 : 99)

ภายใต้ความต้องการในการสร้างความสมดุลระหว่างการพัฒนากับการอนุรักษ์ประกอบกับกระแสการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งความต้องการในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ โดยเน้นการมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่นหรือชุมชนนั้นๆ จึงทำให้เกิดแนวความคิดของการพัฒนาในทิศทางที่ยั่งยืนซึ่งมีผลต่อระบบการจัดการพัฒนาการท่องเที่ยวและทางเลือกในการท่องเที่ยวแนวใหม่ (Alternative Tourism)

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) ถือเป็นทางเลือกที่มีความเหมาะสมในการพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวในเชิงวิทยาศาสตร์ เพราะเป็นรูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวที่มุ่งให้เกิดการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยวและทรัพยากรต่างๆ โดยเฉพาะระบบนิเวศของแหล่งการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจึงเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (Conservation Tourism) ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน การท่องเที่ยวเชิงนิเวศนั้นยังเป็นทางหนึ่งของการพัฒนาที่ยั่งยืนด้วย (Ecotourism a Way to Sustainable Development)

ความหมาย(Definition)

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อแหล่งธรรมชาติที่มีลักษณะเฉพาะ และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ โดยมีกระบวนการเรียนรู้(Learning Process)ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้อง ภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน

องค์ประกอบหลักของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Major Components of Ecotourism)

1. องค์ประกอบด้านพื้นที่ (Area) เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติเป็นหลัก มีแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น (Identity or Authentic or Endemic or Unique) ทั้งนี้ รวมถึงแหล่งวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ (Ecosystem) ในพื้นที่ของแหล่งนั้น ดังนั้นองค์ประกอบด้านพื้นที่ จึงเป็นการท่องเที่ยวที่มีพื้นฐานอยู่กับธรรมชาติ (Nature-based Tourism)
2. องค์ประกอบด้านกิจกรรมและกระบวนการ (Activities and Processes) เป็นการท่องเที่ยวที่เอื้อต่อกระบวนการเรียนรู้ โดยมีการให้การศึกษา (Education) เกี่ยวกับสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยว เป็นการเพิ่มพูนความรู้ (Knowledge) ความประทับใจ (Appreciation) เพื่อสร้างความตระหนักและปลูกจิตสำนึกที่ถูกต้องทั้งต่อนักท่องเที่ยว คนในท้องถิ่นและผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้อง จึงเป็นการท่องเที่ยวที่มีพื้นฐานของการศึกษาสิ่งแวดล้อม(Environmental Education – based Tourism)
3. องค์ประกอบด้านระบบการจัดการ (Management System) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม (Responsible Travel) ไม่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม (No or Low Impact) มีการจัดการที่ครอบคลุมถึงการอนุรักษ์ทรัพยากร การจัดการสิ่งแวดล้อม การป้องกันและกำจัดมลพิษ และควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยว การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจึงเป็นการท่องเที่ยวที่มีการจัดการที่ยั่งยืน (Sustainable Manage Tourism)
4. องค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วม (Participation) เป็นการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชน และประชาชนท้องถิ่น (Involvement of Local Community or People Participation) ที่มีส่วนร่วมเกือบตลอดกระบวนการ เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่น(Local Benefit) ซึ่งหมายถึงการกระจายรายได้ คุณภาพชีวิต และผลตอบแทนที่กลับมาบำรุงรักษาจัดการแหล่งท่องเที่ยวด้วย และในที่สุดท้องถิ่นมีส่วนในการควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจึงเป็นการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน(Community Participation – based Tourism)

ลักษณะเฉพาะของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่สำคัญนั้น คือ การมุ่งเน้นในแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ เพื่อประสานการท่องเที่ยวกับความพอใจในการเรียนรู้และสัมผัสกับระบบนิเวศ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจึงไม่ใช่การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม(Cultural Tourism) แม้ว่าจะมีความคาบเกี่ยวกันในพื้นที่ก็ตาม ในทำนองเดียวกัน การท่องเที่ยวธรรมชาติ(Natural Tourism) จึงไม่ใช่การท่องเที่ยวเชิงนิเวศทั้งหมด ซึ่งทั้งนี้ต้องขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการท่องเที่ยวและการจัดการท่องเที่ยว

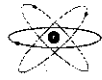
การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นการท่องเที่ยวแนวใหม่ ที่ต่างจากการท่องเที่ยวแบบดั้งเดิม (Conventional Tourism) ที่มุ่งความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวเป็นหลัก และเน้นส่งเสริมการเพิ่มรายได้ทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้ความสำคัญในการให้การศึกษาและสร้างจิตสำนึกมากกว่าการให้ความพึงพอใจอย่างไม่มีขอบเขตของนักท่องเที่ยว การท่องเที่ยวเชิงนิเวศไม่ใช่สิ่งตรงข้ามกับการท่องเที่ยวแบบ Mass Tourism เพราะการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไม่ได้ถูกจำกัดที่ขนาดของการท่องเที่ยว แต่จำกัดที่รูปแบบกิจกรรมและจำนวนนักท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับพื้นที่ เพราะนักท่องเที่ยวกลุ่มเล็กๆก็สามารถทำหลายสิ่งหลายอย่างได้เช่นกันถ้าไม่มีการจัดการที่ดี

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศในประเทศไทย (Ecotourism Situation in Thailand)

ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีศักยภาพสูงในการท่องเที่ยว เนื่องจากเรามีเอกลักษณ์ทางประเพณี วัฒนธรรม และทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมที่หลากหลายน่าสนใจเป็นปัจจัยสำคัญที่ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศสนใจในการเดินทางมาท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง แหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่พร้อมบริการให้กับนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศในประเทศไทยนั้น เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ที่มีระบบนิเวศที่หลากหลาย นับจากยอดเขาจรดท้องทะเล อาทิ นิเวศป่าดิบชื้น นิเวศป่าดิบเขา นิเวศป่าเต็งรัง นิเวศป่าเขาหินปูน นิเวศหาดทราย นิเวศป่าชายเลน นิเวศหาดหิน นิเวศแนวปะการัง เป็นต้น

การจัดการแหล่งท่องเที่ยวแต่ละระบบนิเวศ ผู้รับผิดชอบต้องคำนึงถึงหลักเกณฑ์ในการจัดการ เพื่อให้แหล่งท่องเที่ยวที่มีคุณภาพตรงตามมาตรฐานสากล โดยมีเกณฑ์กำหนดระบุไว้ดังนี้

1. เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่มีระบบนิเวศสมบูรณ์
2. มีความพร้อมในการบริการจัดการ มีศูนย์ศึกษาธรรมชาติภายในศูนย์มีบริการอำนวยความสะดวกเบื้องต้น มีเคาน์เตอร์บริการข่าวสาร มุมนิทรรศการ ห้องสุขา มุมจำหน่ายอาหารและเครื่องดื่ม
3. มีการจัดทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติ ทั้งเส้นทางไปและกลับทางเดิม เส้นทางเป็นแบบวงรอบ และวงกลม ระยะตั้งแต่ 1 กิโลเมตรเป็นต้นไป อย่างน้อย 1 เส้นทาง
4. มีป้ายสื่อความหมายบนเส้นทางศึกษาธรรมชาติเป็นระยะๆเพื่อให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยว
5. มีแผนที่และคู่มือแนะนำเที่ยวประกอบป้ายสื่อความหมายเพื่อให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยว

6. มีมีศักยภาพท้องถิ่นที่มีความรู้ทั้งทางด้านธรรมชาติและวัฒนธรรม สามารถอธิบายเรื่องราวในท้องถิ่นและภูมิปัญญาพื้นบ้านได้
 7. มีการบริหารจัดการพื้นที่และมีบริการร่วมกับประชาชนในท้องถิ่น องค์กรภาครัฐบาล องค์กรเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) องค์กรบริหารท้องถิ่น(เทศบาล และ อบต.)
 8. มีนโยบายต่อการรักษาสภาพแวดล้อมและภูมิปัญญาท้องถิ่นชัดเจน เช่น การจัดการขยะ การจัดการน้ำเสีย การจัดการมลพิษต่างๆ
 9. มีแผนพัฒนาบุคลากรและบริการสู่ระดับมาตรฐานสากล
 10. หากแหล่งท่องเที่ยวที่มีที่พักแรมจะต้องเป็นที่พักแรมระดับการรักษาสิ่งแวดล้อม(Ecolodge)
- แหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศพร้อมให้บริการในประเทศไทยนั้นมีทั้งหมด 116 แห่ง ส่วนใหญ่เป็นแหล่งท่องเที่ยวในเขตอุทยานแห่งชาติ ซึ่งสำนักอุทยานแห่งชาติ กรมป่าไม้รับผิดชอบจัดการโดยแยกออกเป็นรายภาคดังนี้

ภาคเหนือ	จำนวน 34 แห่ง
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	จำนวน 31 แห่ง
ภาคกลางและภาคตะวันออก	จำนวน 20 แห่ง
ภาคใต้	จำนวน 31 แห่ง

ลักษณะของนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จะมีความสนใจเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ มีจิตสำนึกต่อการรักษาสิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นผู้ใฝ่รู้ใฝ่เรียน ซึ่งกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่นิยมจัดในประเทศ คือ เดินป่า ดูนก ดูแมลง นั่งช้าง/ขี่ม้า ล่องแก่ง ดำน้ำตื้น/ลึก ปีนเขา ขี่จักรยาน เป็นต้น ซึ่งสามารถจำแนกประเภทของนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศในประเทศไทย ออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศแบบเข้มข้น (Intensive Ecotourist) ซึ่งเป็นนักท่องเที่ยวที่มีกิจกรรมการศึกษาธรรมชาติ การเดินท่องป่า การดูนก/ส่องสัตว์ การเที่ยวถ้ำ ทางเดินที่พักร่ม การเดินป่าละเมาะ การศึกษาธรรมชาติ การดำน้ำ ดูปะการัง การล่องแพ เรือแคนู(Canoe) และคายัค (Kayak) เป็นต้น

2. นักท่องเที่ยวแบบกึ่งนิเวศ(Semi – intensive Ecotourist) เป็นนักท่องเที่ยวที่มีกิจกรรมแบบกึ่งนิเวศ ซึ่งอาจไม่มีการศึกษาระบบนิเวศ ได้แก่ การศึกษาท้องฟ้าและดวงดาว การปีนเขา ไร่ชา ขี่จักรยาน เสือภูเขา ซาฟารีทัวร์ และการตกปลา เป็นต้น

สำหรับลักษณะของนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศชาวต่างประเทศในประเทศไทย ซึ่งประเมินจากประเภทและกิจกรรม พบว่าตลาดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศสำหรับนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ ยังจำกัดอยู่ในวงแคบและมีสัดส่วนไม่มากนัก คิดเป็น 23.30 % ของส่วนแบ่งในตลาดการท่องเที่ยวทั้งหมดและส่วนใหญ่เป็น

นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศประเภทเข้มข้น ซึ่งเป็นนักท่องเที่ยวที่มีความระมัดระวังต่อสภาพแวดล้อมเป็นอย่างดี กิจกรรมที่นักท่องเที่ยวสนใจเข้าร่วมมากที่สุด ได้แก่ การเดินท่องป่า ดำน้ำดูปะการัง ดูนก/ส่องสัตว์ การเดินป่าละเมาะ และการศึกษาธรรมชาติ

กลุ่มตลาดนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศนั้นถือเป็นกลุ่มตลาดที่ค่อนข้างจำกัด แต่เป็นกลุ่มที่มีระยะเวลาพำนักร่อนค้างยาว โดยเฉลี่ยประมาณ 14 - 15 วัน ซึ่งสูงกว่าวันพักเฉลี่ยของนักท่องเที่ยวทั่วไปและเป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลต่อตลาดการท่องเที่ยวในแง่ของคุณภาพมากกว่าปริมาณ จึงเป็นกลุ่มเป้าหมายที่รัฐให้ความสำคัญ และมีนโยบายที่จะส่งเสริมด้านการตลาดให้มากขึ้นต่อไป

บทสรุป (Conclusion)

การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในประเทศไทย ถือได้ว่าเป็นช่วงแห่งการบูรณาการ เพื่อให้แนวความคิดได้ถูกถ่ายทอดไปสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น โดยเฉพาะในด้านการพัฒนาพื้นที่และการส่งเสริมการตลาด ซึ่งยังมีความจำเป็นที่จะต้องปรับปรุงและพัฒนาอีกหลายส่วน รวมถึงการศึกษา ค้นคว้า วิจัย ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะส่งผลให้การพัฒนาคุณภาพสินค้าและบริการที่มีอยู่มีมาตรฐานและสามารถเพิ่มส่วนแบ่งในตลาดการท่องเที่ยว โดยการดำเนินการดังกล่าวจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งรวมถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นเป็นส่วนสำคัญ ความเข้าใจในกระบวนการและโครงสร้างของระบบการท่องเที่ยวเพื่อให้มีความเข้าใจที่ถูกต้อง สามารถดำเนินการได้สอดคล้องในทิศทางเดียวกัน และไม่ขัดแย้งกับกรอบนโยบายหลักที่ได้ตั้งเป้าหมายไว้

อย่างไรก็ตาม ในแง่ของการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวประเภทนี้ได้กำหนดวิสัยทัศน์ของการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือ การท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ มีการจัดการสิ่งแวดล้อมที่ดี มีการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนต่อไป

ที่มา : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

2543, “รายงานวิจัยการดำเนินการเพื่อกำหนดนโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ” สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ ภาณุเดช พยัณวิเชียร .

2543, “ถามอย่างคิดหลายอย่าง” พิมพ์ครั้งที่ 1 กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ร่วมด้วยช่วยกัน. กองอนุรักษ์การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย .

2544, “แหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศพร้อมบริการ” พิมพ์ครั้งที่ 1 ททท.